№27 (2018) стор. 17-25

The National Academy of Fine Arts and Architecture

Ukrainian Academy of Fine Art. Research and Methodology Papers

ISSN 2411-3034

Website: <http://naoma-science.kiev.ua/>

УДК 725.54

ORCID 0000-0001-6128-7410

DOI: <https://doi.org/10.33838/naoma.27.2018.17-25>

Вадим Куцевич

доктор архітектури, професор,
дійсний член Української академії архітектури,
заслужений архітектор України
ndac_zniier@ukr.net

ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ

Анотація. Згідно з демократичним і гуманістичними світовими стандартами нині людство переходить до нової світоглядної парадигми – «єдине суспільство», яке включає прагнення до інституалізації та соціального інтегрування осіб з особливостями психофізичного розвитку.

У статті розглядаються питання створення рівного доступу дітей з особливими освітніми потребами до якісної освіти шляхом формування комфортної архітектурно-планувальної організації закладів загальної середньої освіти. Наводяться рекомендації щодо наповнюваності класів з інклюзивним навчанням, визначаються параметри і площі основних приміщень шкіл.

Ключові слова: інклюзивне навчання, архітектурно-планувальна організація, заклади загальної середньої освіти, діти з особливими освітніми потребами, доступність.

ФОРМИРОВАНИЕ АРХИТЕКТУРНО-ПЛАНИРОВОЧНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЗАВЕДЕНИЙ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ С ИНКЛЮЗИВНЫМ ОБУЧЕНИЕМ.

Вадим Куцевич

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы создания равного доступа детей с особыми образовательными потребностями к качественному образованию путем формирования комфортной архитектурно-планировочной организации общеобразовательных учебных заведений. Приводятся рекомендации, касающиеся наполняемости классов с инклюзивным обучением, определяются параметры и площади основных помещений школ.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, архитектурно-планировочная организация, общеобразовательные школы, дети с особыми образовательными потребностями, доступность.

FORMATION OF ARCHITECTURAL AND PLANNING ORGANIZATION OF GENERAL EDUCATION SCHOOLS WITH INCLUSIVE EDUCATION.

Vadym Kutsevych

Annotation. With the ratification of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities

(UN General Assembly Resolution 6/106, adopted at 61 session of the UN General Assembly, 2006), the Law of Ukraine No. 176-VI dated December 13, 2009 approved a number of legislative acts. Thus, the Convention on the Development of Inclusive Education, approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 10.10.2010 No. 912 states that inclusive education is a complex process of ensuring equal access to quality education for children with special educational needs by organizing their education in general educational institutions based on the application of personally oriented teaching methods, taking into account the individual peculiarities of educational and cognitive activity of such children.

The solution of the problem of organizing inclusive education in general educational institutions of Ukraine is aimed at fulfilling the provisions of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, which led to intensification of scientific research. In this direction, textbooks have been published, methodological recommendations have been developed, scientific articles have been published, defended dissertations.

At the same time, in new school projects, investors and authors of general education institutions often do not envisage the organization of inclusive education, believing that children with special educational needs will not study in these institutions.

First of all, we should note that in Ukraine society is not entirely prepared to solve the problem of organizing inclusive education in secondary schools. For example, not everyone knows that the formation of a class with inclusive education is carried out by the head of a comprehensive educational institution, taking into account educational needs of the population, provided that there is a necessary material and technical and methodological base, appropriate pedagogical staff and premises, in agreement with the relevant education management body.

The article examines the issues of creating equal access for children with special educational needs to quality education by forming a comfortable architectural and planning organization of general educational institutions. Recommendations are given regarding the occupancy of classes with inclusive education, the parameters and areas of the main premises of schools are determined.

Keywords: *inclusive education, architectural and planning organization, general schools, children with special educational needs, accessibility.*

Постановка проблеми. З ратифікацією Конвенції ООН про права людей з інвалідністю (Резолюція Генеральної асамблеї ООН №6/106, прийнятої на 61 сесії ГА ООН 2006) Законом України № 176 – VI від 13.12.2009 було затверджено цілу низку законодавчих актів. Так, у Конвенції розвитку інклюзивної освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. №912 зазначено, що інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їхнього навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особисто орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Останнім часом в ПАТ «КиївЗНДІЕП» (базовій організації Мінрегіону України) здійснюється великий обсяг наукових робіт щодо доведення існуючої нормативної бази до стандартів Європейського Союзу. Це сто-

сується чинних ДБН В. 2.2-3:2018 «Заклади освіти» та ДБН В. 2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення», де передбачено коригування розділів, які, зокрема, стосуються організації у закладах загальної середньої освіти інклюзивного навчання. Автор статті є як науковим керівником, так і автором розробки цих наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вирішення проблеми організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах України спрямоване на виконання положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, що спричинило активізацію проведення наукових досліджень. За цим напрямком видані підручники, розроблені методичні рекомендації, опубліковані наукові статті, захищені дисертації.

Минулого року в ПАТ «КИЇВЗНДІЕП» відбулася науково-практична конференція на тему «Проектування і будівництво сучасних загальноосвітніх шкіл». До участі в ній долучився широкий загал фахівців різних спеціальностей: архітектори, педагоги,

соціологи, санітарні лікарі, інженери з енергоефективності та енергозбереження, представники Національної Асамблеї осіб з інвалідністю України, співробітники Мінохорони здоров'я України, Міносвіти і науки України та ін. За результатами конференції готуються «Науково-методичні рекомендації з проектування закладів загальної середньої освіти». Водночас у нових проектах шкіл дуже часто інвестори та автори-розробники закладів загальної середньої освіти не передбачають організацію інклюзивного навчання, вважаючи, що в цих закладах не навчатимуться діти з особливими освітніми потребами.

Зазначення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Насамперед маємо зауважити, що в Україні суспільство не зовсім підготовлене до вирішення проблеми організації інклюзивного навчання¹ в закладах загальної середньої освіти. Наприклад, не всім відомо, що формування класу з інклюзивним навчанням здійснюється керівником загальноосвітнього навчального закладу з урахуванням освітніх запитів населення за умов наявності необхідної матеріально-технічної та методичної бази, відповідних педагогічних кадрів і приміщень, за погодженням з відповідним органом управління освітою («Про затвердження»).

Новизна наукових досліджень. Вперше у фаховій науковій публікації наводяться рекомендації з проектування закладів загальної середньої освіти з організацією інклюзивного навчання.

Загальнонаукове значення авторських розробок. На основі наукових досліджень було розроблено та введено в дію близько 20 основоположних ДБН, ДСТУ та посібників з проектування, які сприятимуть покращенню проектування і будівництва закладів освіти, у тому числі з організацією інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Однією з ключових проблем організації інклюзивного навчання

у закладах загальної середньої освіти стало забезпечення архітектурного безбар'єрного середовища цих закладів. Навчання дітей з особливими освітніми потребами (вадами фізичного та психічного розвитку, в тому числі дітей з інвалідністю) у закладах загальної середньої освіти вимагає створення умов для безперешкодного доступу до будівель, приміщень, елементів земельних ділянок такого закладу дітей з вадами опорно-рухового апарату, зокрема тих, які пересуваються в інвалідних кріслах колісних, а також дітей з вадами слуху та зору (іл. 1, 2).

У закладах загальної середньої освіти повинні створюватися класи з інклюзивним навчанням, де навчаються діти з особливими освітніми потребами, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. Наповнюваність таких класів згідно з «Порядком організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» має становити не більше 20 учнів, з них з однорідними вадами:

Іл. 1. Ергономічні габаритні схеми: а – мінімальна ширина проходу для дітей 6–13 років, які використовують додаткові пристосування при пересуванні; б – те саме для підлітків 13–18 років; * – для дітей 6–7 років; ** – для дітей 7–13 років

1 Класи з інклюзивним навчанням – класи в загальноосвітніх навчальних закладах (середніх загальноосвітніх школах), у яких створюються відповідні умови, де разом з дітьми без обмеження фізичних можливостей організоване навчання дітей з особливими освітніми потребами (дітей з вадами фізичного та психічного розвитку, у тому числі дітей з інвалідністю).

Іл. 2. Ергономічні габаритні схеми: в – мінімальна ширина проходу для дітей 6–13 років, які використовують крісла колісні; г – те саме для підлітків 13–18 років; * – для дітей 6–7 років; ** – для дітей 7–13 років

- 1–3 дитини з розумовою відсталістю або порушенням опорно-рухового апарату, зі зниженим зором чи слухом, затримкою психічного розвитку тощо;
- не більше 2 дітей незрячих або глухих, з тяжкими порушеннями мовлення, зі складними вадами розвитку (вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку) або ті, що пересуваються в інвалідних кріслах колісних.

При формуванні об'ємно-планувальних рішень шляхи евакуації у будівлі загальноосвітньої школи з організацією інклюзивного навчання слід визначати згідно з вимогами ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення». Основний та допоміжні входи до будинку, а також евакуаційні виходи з будівлі назовні необхідно обладнувати пандусом з ухилом не більше як 1:12 або 8% (1:10 або 10% при перепаді рівнів підлоги до 0,2 м), а за необхідності влаштовують також і сходи з ухилом 1:3. Ширина вхідного тамбура має бути не менше 2,2 м, вхідних дверей – не менше 1,2 м. Причому ширина дверей і відкритих прорізів у стіні, а також виходів

із приміщень і коридорів до сходової клітки повинна бути не менше 0,9 м. Ширину прорізів у стіні для вільного проїзду крісел колісних для осіб з інвалідністю рекомендується приймати не менше 1,2 м. Уздовж обох боків сходів і пандусів рекомендується влаштовувати поручні у двох рівнях на висоті 0,9 м і 0,7 м. Будівлі, де розміщені класи з інклюзивним навчанням, мають бути обладнані ліфтами, які влаштовують згідно з ДБН В.2.2-9-2009 «Громадські будинки та споруди. Основні положення» та ДБН В.2.2-40:2018 – вони мають бути розраховані на перевезення водночас двох дітей з інвалідністю, які перебувають у кріслах колісних. Замість ліфтів допускається улаштування підйомних платформ, що переміщуються вертикально, похило або вздовж сходового маршу, які повинні відповідати вимогам ДСТУ ISO 9386-1:2005 «Приводні підйомні платформи для осіб з обмеженими фізичними можливостями. Правила безпеки, розміри та функціонування. Частина 1. Вертикальні підйомні платформи», ДСТУ ISO 9386-2:2005 «Приводні підйомні платформи для осіб з обмеженими фізичними можливостями. Правила безпеки, розміри та функціонування. Частина 2. Приводні сходові підйомники для пересування по нахиленій площині користувачів, що сидять, стоять та перебувають в інвалідних колясках», ДСТУ EN 115-1:2018 «Безпечність ескалаторів і рухомих доріжок. Частина 1. Конструкція та установа».

З кожного навчального приміщення, де можуть розміщуватися класи з інклюзивним навчанням, рекомендується передбачати другий евакуаційний вихід (завширшки не менше ніж 0,9 м) до рекреації або коридору, з яких забезпечуються виходи назовні чи до сходових кліток (іл. 3).

Площі класних кімнат та навчальних кабінетів з інклюзивним навчанням (для дітей різних категорій) слід передбачати з розрахунку не менше ніж 3,5 м² на учня з інвалідністю, який користується кріслом колісним; 2,8–3,0 м² – на учня з інвалідністю, що не користується кріслом колісним і може сидіти поруч із дитиною без обмеження фізичних можливостей; 2,4 м² – на учня без обмеження фізичних можливостей.

Площа класних кімнат та навчальних кабінетів має бути не меншою ніж 50 м². Місця для учнів з інвалідністю слід передбачати ближче до дошки, за передніми учнівськими столами в ряду навчальних класів, кабінетів та лабораторій.

Для навчальних лабораторій розрахункові питомі показники площі приміщень (для дітей різних категорій) мають складати відповідно 4,0 м²; 3,5 м² і 2,8 м² на учня, а загальна площа навчальних лабораторій – бути не меншою 60 м².

Площа ігрових для учнів 1–4-х класів з інклюзивним навчанням має визначатися з розрахунку: 4 м² на учня з інвалідністю, який користується кріслом колісним; 3,0 м² на учня з інвалідністю, який не користується кріслом колісним і може сидіти поруч зі здоровою дитиною; 2,4 м² на учня без обмеження фізичних можливостей.

За такої умови площа таких ігрових класів повинна бути не меншою, ніж 50 м². Для 1-х класів допускається влаштовувати об'єднане приміщення – клас-ігрову площею не менше 60 м².

У спальнях для денного відпочинку (у тому числі сну) дітей 1-х класів з інклюзивним навчанням слід влаштовувати спальні місця для дітей з інвалідністю з розрахунку 4,5 м² на місце (в окремих зонах або кімнатах для хлопчиків та дівчаток). За необхідності денного відпочинку дітей з особливими потребами (з порушеним здоров'ям, дітей з ін-

валідністю) більш старшого віку (для 2–4-х класів і старших) допускаються окремі спальні на 2–4 місця (для хлопчиків та дівчаток) з розрахунку від 3 м² до 4,5 м² на місце.

У загальних учнівських туалетах, що мають розмішуватися на кожному поверсі закладу, необхідно передбачати універсальну кабінку загального користування для використання її дітьми з інвалідністю, у тому числі тими, які пересуваються на кріслах колісних, за допомогою милиць та інших засобів. Розміри в плані універсальної кабінки для відвідувачів туалету на кріслі колісному мають бути не меншими (в чистоті): ширина – 1,65 м, глибина – 1,8 м (згідно з ДБН В.2.2-9-2009 «Громадські будинки та споруди. Основні положення» і ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення»). В універсальній кабінці слід передбачати унітаз, умивальник, простір для розміщення крісла колісного, а також гачки для одягу, милиць та іншого приладдя. Крім того, там необхідно передбачити можливість встановлення поручнів, штанг, поворотних або відкритих сидінь, дзеркала на відповідній висоті або дзеркала з нахилом для вільного користування учнями з будь-якого рівня (іл. 4).

Іл. 3. Проектні пропозиції: а – з планувальної організації та обладнання класу з інклюзивним навчанням; б – організація обслуговування дітей з інвалідністю в читальних залах бібліотек. Плани приміщень

Іл. 4. Проектна пропозиція з планувальної організації та обладнання туалетів для дітей з особливими освітніми потребами

Для дітей з інвалідністю за зором, у тому числі з обмеженим зором, при вході до туалету мають бути встановлені спеціальні звукові сигналізатори (за нормами ДСТУ 7246:2011 «Дизайн і ергономіка. Сигналізатори звукові немовних повідомлень. Загальні вимоги ергономіки»).

Площа майстерні ручної праці 1–4-х класів з інклюзивним навчанням визначається з розрахунку $3,6\text{ м}^2$ на учня без обмеження фізичних можливостей і від $4,5\text{ м}^2$ до 5 м^2 – на учня з інвалідністю та бути не менше 75 м^2 . При майстерні слід передбачати інвентарну площею не менше 6 м^2 .

Для трудового навчання 5–9-х класів необхідно передбачати майстерні для обробки металу та деревини (з ділянками для ручної та механічної обробки і зоною для теоретичних занять та креслення на 10–12 місць для класу з інклюзивним навчанням). Площа зазначених ділянок визначається з розрахунку не менше 7 м^2 на учня без обмеження фізичних можливостей і від 9 м^2 до 10 м^2 – на учня з інвалідністю; зони теоретичних занять – відповідно 2 м^2 та від 3 м^2 до $3,5\text{ м}^2$ на учня. Загальна площа майстерні має становити не менше 90 м^2 . При майстернях необхідно передбачати гардеробні площею не менше 9 м^2 , інструментальну і кімнату майстра трудового навчання – не менше 9 м^2 кожна, чотири комори для сировини та виробів, площу яких рекомендується приймати від 10 до 36 м^2 .

Для 9–12-х класів у школі може передбачатися майстерня електротехнічних робіт, площа якої визначається на 10–12 місць для класу з інклюзивним навчанням (у тому числі для 7–9 учнів без обмеження фізичних можливостей та 1–3 учнів з інвалідністю) з розрахунку відповідно 6 і 8 м^2 на учня. Вона має становити не менше 75 м^2 з підсобною від 12 до 18 м^2 та гардеробною – не менше 9 м^2 .

Майстерні з обслуговуючих видів праці для класу з інклюзивним навчанням розраховуються на 10–12 місць таким чином:

- майстерня з обробки тканин площею не менше 70 м^2 (з розрахунку 5 м^2 на учнів без обмеження фізичних можливостей і $7,5\text{ м}^2$ – на учнів з інвалідністю), при майстерні слід передбачати комору площею не менше 9 м^2 ;
- майстерня з кулінарії площею не менше 60 м^2 (з розрахунку $4,5\text{ м}^2$ на учнів без обмеження фізичних можливостей і 7 м^2 – на учнів з інвалідністю), при майстерні слід передбачати комору площею не менше 6 м^2 і гардеробну – від 9 до 12 м^2 .

стю), при майстерні слід передбачати комору площею не менше 6 м^2 і гардеробну – від 9 до 12 м^2 .

У школі з організацією інклюзивного навчання має бути загальний гардероб з виділеною зоною для дітей з інвалідністю. Для учнів 1–4-х класів допускається встановлювати у класному приміщенні шафи з габаритами $0,4\text{ м} \times 0,6\text{ м}$ (або вішалки) для верхнього одягу дітей з інвалідністю.

У будівлі школи необхідно передбачати фізкультурно-спортивний зал для загальнофізичної підготовки і спортивних ігор (з габаритами не менше $24\text{ м} \times 12\text{ м}$), тренажерно-гімнастичний (не менше ніж $18\text{ м} \times 9\text{ м}$) та універсальний зали для молодших школярів (з габаритами не менше $12\text{ м} \times 12\text{ м}$). При кожному фізкультурно-спортивному залі має бути спорядна площею не менше 18 м^2 , при універсальному залі для молодших школярів – інвентарна площею не менше 6 м^2 . Тренажерно-гімнастичний фізкультурно-спортивний зал та універсальний зал для молодших школярів можуть використовуватися для реабілітаційних занять дітей з інвалідністю або як зал лікувальної фізкультури для дітей всього закладу (за його відсутності у групі медичних приміщень).

Рекомендується влаштування критого басейну для навчання плаванню дітей із ванною габаритами не менше $10\text{ м} \times 6\text{ м}$ у залі не менше ніж $18 \times 9\text{ м}$.

У роздягальнях при фізкультурно-спортивних залах, універсальних залах для молодших школярів і плавальних басейнах обладнання для дітей з інвалідністю повинно мати такі габарити: шафи $0,4\text{ м} \times 0,6\text{ м}$, лави – $0,6\text{ м} \times 0,8\text{ м}$, кабінки туалетів – $1,8\text{ м} \times 1,65\text{ м}$, кабінки душових – $1,8\text{ м} \times 1,8\text{ м}$ (іл. 5). Необхідно передбачати як мінімум дві роздягальні – для хлопчиків та дівчаток. Площа кожної роздягальні на 10 учнів для класу з інклюзивним навчанням (у тому числі на 7–8 дітей без обмеження фізичних можливостей і від 1-го до 3-х дітей з інвалідністю, з них до 2-х дітей з інвалідністю, які користуються кріслами колісними, милицями або іншими спеціальними засобами пересування) має становити не менше 15 м^2 (включаючи зону для розвороту крісла колісного $1,5 \times 1,5\text{ м}$).

Для обладнання місць для дітей з інвалідністю в актовому залі загальноосвітньої школи площу на одне місце слід приймати з розрахунку не менше $1,0\text{ м}^2$, для дітей, що користуються кріслом колісним – не менше $1,8\text{ м}^2$ (іл. 6).

ньої сходинки, які за фактурою також мають відрізнятися від інших сходінок маршу, а ділянки поручня, які відповідають першій та останній сходинці маршу, повинні бути виділені кольором, що контрастує з іншою частиною поручня;

- зони підвищеної небезпеки (в їдальнях, майстернях, лабораторіях) слід виокремлювати на підлозі рельєфним покриттям (ворсистим, гумовим тощо).

Для орієнтування дітей з вадами слуху у класі, навчальні кабінети та лабораторії мають бути обладнані сигнальними лампочками (маячками), що сповіщатимуть про початок і закінчення уроку, а місця для дітей зі зниженим слухом – електроакустичними приладами та індивідуальними навушниками. Вимоги до внутрішнього обладнання, призначеного для оповіщення, евакуації, інформування про небезпеку учнів з інвалідністю усіх категорій, мають відповідати положенням ДБН В.2.2-40:2018.

З наведених пропозицій щодо організації архітектурного безбар'єрного середовища у загальноосвітніх школах випливає, що інклюзивне навчання повинно починатися з дитячих садків та шкіл і продовжуватися у вищих навчальних закладах. На

жалі, відсутність законодавчих документів стосовно організації інклюзивного навчання у дитсадках і закладах вищої освіти стримує розвиток загальної інклюзії в Україні, яка дає змогу всім дітям і молоді з їхніми індивідуальними сильними і слабкими сторонами, їхніми надіями і сподіваннями реалізувати своє право на отримання освіти відповідно до наявних можливостей і схильності.

Висновки. Наведені у статті пропозиції щодо формування архітектурно-планувальної організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти сприятимуть покращенню проектування і будівництва шкіл із доступним освітнім простором для дітей з особливими освітніми потребами.

Перспективи використання результатів дослідження. Навчання здорових дітей з однолітками з інвалідністю стає реальністю і дасть змогу зменшити мережу існуючих спеціалізованих шкіл-інтернатів, в більшості яких навчаються діти з вадами опорно-рухового апарату, зору і слуху, а головне – відкрити шлях до адаптації дітей зі згадуваними особливостями розвитку у громадянське інклюзивне суспільство.

Цитовані праці

- Альбом технічних рішень обладнання елементами безперешкодного доступу людей з обмеженими фізичними можливостями до об'єктів житлово-комунального призначення: Посіб. з проектування. 2-ге вид.* Авт. В. Куцевич. Київ: КІЇВЗНДІЕП, 2012. Друк.
- Архітектурна доступність шкіл: Навч.-метод. посіб.* За заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В.; Кол. авт.: Азін В. О., та ін. Київ, 2012. Друк.
- Інклюзивна освіта: досвід і перспективи. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Вінниця 1–2 груд. 2016 р.).* За заг. ред. Г. В. Давиденко. Вінниця: ТОВ Ніланд – ЛТД, 2017. Друк.
- Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018.* Київ: Мінрегіон України, 2018. Друк.
- Комаров, К. О. *Принципи архітектурної організації внутрішніх транзитних просторів з урахуванням особливостей незорового сприйняття.* Автореф. дис. НАОМА. 2013. Київ. Друк.
- Куцевич, В. В. «Організація архітектурного безбар'єрного середовища на основі універсального дизайну». *Будівництво України* 4 (2017): 2–9. Друк.
- Куцевич, В. В. «Проблеми адаптації неспеціалізованих загальноосвітніх шкіл для організації навчання дітей-інвалідів». *Будівництво України* 4 (2008): 10–13. Друк.
- Куцевич, В. В., Брідня Л. Ю. *Нормативно-методичні основи архітектурного проектування громадських будівель і споруд:* Навч. посіб. За заг. ред. В. В. Куцевича. Київ: КНУБА, 2016. Друк.
- Методичні рекомендації з облаштування будівель і споруд громадського призначення елементами доступності для осіб з вадами зору та слуху.* Авт. В. В. Куцевич. Київ: КІЇВЗНДІЕП, 2012. Друк.
- Настанова з облаштування будинків і споруд цивільного призначення елементами доступності для осіб з вадами зору та слуху. ДСТУ-Н Б В.2.2-31:2011.* Київ: Мінрегіон України, 2012. Друк.
- Нормали планировочных элементов жилых и общественных зданий с учетом возможностей людей с ин-*

валидностью: *Пособие по проектированию*. Под. ред. В. В. Куцевича. Киев: КИЕВЗНИИЭП, 2009. Печать.

Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель. Спец. випуск: Фізкультурно-спортивні споруди, адаптовані для потреб осіб з інвалідністю: Зб. наук. пр. За заг. ред. В. В. Куцевича. Київ: КИЇВЗНДІЕП, 2005. Друк.

«Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Постанова КМ України від 15.08.2011 р. № 872». *Законодавство України*. Веб. 2 Квіт. 2018. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/ed20110815>>/.

Швед М. *Основи інклюзивної освіти: Підручник*. Львів: Укр. катол. ун-т, 2015. Друк.

References

- Al' bom texnichny'x rishen' obladnannya elementamy' bezpereshkodnogo dostupu lyudej z obmezheny'my' fizy'chny'my' mozhly'vostyamy' do ob'yektiv zhy'tlovo-komunal'nogo pry'znachennya: Posib. z proektuvannya.* 2-ge vy'd. Avt. V. Kucevy'ch. Ky'yiv: KY'YiVZNDIEP, 2012. Друк.
- Arxitekturna dostupnist' shkil: Navch.-metod. posib.* За заг. ред. Bajdy' L. Yu., Krasnyukovoyi-Enns O. V.; Kol. avt.: Azin V. O., та ін. Ky'yiv, 2012. Друк.
- Inklyuzy'vna osvita: dosvid i perspekty'vy'. Materialy' III Mizhnarodnoyi naukovo-prakty'chnoyi konferenciyi (Vinny'cya 1–2 grud. 2016 r.).* За заг. ред. G. V. Davy'denko. Vinny'cya: TOV Niland – LTD, 2017. Друк.
- Inklyuzy'vnist' budivel' i sporud. Osnovni polozhennya. DBN V.2.2-40:2018.* Ky'yiv:Minregion Ukrayiny', 2018. Друк.
- Komarov, K. O. *Pry'ncy'py' arxitekturnoyi organizaciyi vnutrishnix tranzhy'tny'x prostoriv z uraxuvannyam osobly'vostej nezorovogo spry'jnyattya.* Avtoref. dy's. NAOMA. 2013. Ky'yiv. Друк.
- Kucevy'ch, V. V. «Organizaciya arxitekturnogo bezbar'yernogo seredovy'shha na osnovi universal'nogo dy'zajnu». *Budivny'cztvo Ukrayiny'* 4 (2017): 2–9. Друк.
- Kucevy'ch, V. V. «Problemy' adaptaciyi nespecializovany'x zagal'noosvitnix shkil dlya organizaciyi navchannya ditej-invalidiv». *Budivny'cztvo Ukrayiny'* 4 (2008): 10–13. Друк.
- Kucevy'ch, V. V., Bridnya L. Yu. *Normaty'vno-metody'chni osnovy' arxitekturnogo proektuvannya gromads'ky'x budivel' i sporud: Navch. posib.* За заг. ред. V. V. Kucevy'cha. Ky'yiv: KNUBA, 2016. Друк.
- Metody'chni rekomendaciyi z oblashtuvannya budivel' i sporud gromads'kogo pry'znachennya elementamy' dostupnosti dlya osib z vadamy' zoru ta sluxu.* Avt. V. V. Kucevy'ch. Ky'yiv: KY'YiVZNDIEP, 2012. Друк.
- Nastanova z oblashtuvannya budy'nkiv i sporud cy'vil'nogo pry'znachennya elementamy' dostupnosti dlya osib z vadamy' zoru ta sluxu. DSTU-N B V.2.2-31:2011.* Ky'yiv: Minregion Ukrayiny', 2012. Друк.
- Normali planirovochnyih elementov zhilyih i obschestvennyih zdaniy s uchetom vozmozhnostey lyudey s invalidnostyu: Pособie po proektirovaniyu.* Под. ред. V. V. Kutsevicha. Kiev: KIEVZNIIEP, 2009. Pечат.
- Perspekty'vni napryamky' proektuvannya zhy'tlovy'x ta gromads'ky'x budivel'.Specz. vy'pusk: Fizkul'turno-sporty'vni sporudy', adaptovani dlya potreb osib z invalidnistyu: Zb. nauk. pr.* За заг. ред. V. V. Kucevy'cha. Ky'yiv: KY'YiVZNDIEP, 2005. Друк.
- «Pro zatverdzhennya Poryadku organizaciyi inklyuzy'vnogo navchannya u zagal'noosvitnix navchal'ny'x zakladax. Postanova KM Ukrayiny' vid 15.08.2011 r. # 872». *Zakonodavstvo Ukrayiny'*. Веб. 2 Квіт. 2018. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/ed20110815>>/.
- Shved, M. *Osnovy' inklyuzy'vnoyi osvity': Pidruchny'k.* L'viv: Ukr. katol. un-t, 2015. Друк.

Подано до редакції 03.08.2018